

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ХОМЧУК Олена Павлівна

УДК 37.015.3 : 159.922.7 – 053.6(043.3)

**ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ У
СОБІ В ПІДЛІТКІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі загальної і соціальної психології та психотерапії факультету соціально-психологічних наук та управління в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
ЗЕЛІНСЬКА Тетяна Миколаївна,
факультет соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, професор кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ПРОСАНДЄЄВА Людмила Євгеніївна,
Київський національний університет культури і мистецтв, декан факультету культурології;

кандидат психологічних наук, доцент
ЄРМАКОВА Наталія Олександрівна,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, доцент кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології.

Захист відбудеться «28» листопада 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий «26» жовтня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, який характеризується значними соціально-економічними змінами, перед особистістю постають нові вимоги. На перший план виступає людина самостійна і відповідальна у рішенні багатьох життєвих проблем, активна і ініціативна у визначенні свого місця в житті та успішна в соціально значущій діяльності. Розвиток такої особистості значною мірою залежить від розвитку впевненості у собі. У зв'язку з цим актуалізується необхідність вивчення детермінантів розвитку впевненості у собі підростаючої особистості підлітка, оскільки в цей період активно розвиваються процеси самопізнання, саморозкриття, зростає мотивація досягнень, особистісна автономія, прагнення виявити і застосувати свої можливості. Саме в цьому віці формуються стійкі способи психологічного подолання труднощів, реагування на стресові ситуації. Відбуваються якісні зміни самосвідомості, які зумовлюють розвиток особистісної рефлексії як усвідомлення підлітком свого внутрішнього світу і розуміння інших людей. Спонтанність, як здатність діяти відповідно до власних прагнень і мотивів, допомагає адекватно реагувати на обставини, що швидко змінюються, вирішувати будь-які нові ситуації. Саме в підлітковому віці відбувається розвиток впевненості у собі, тому розробка проблеми особистісних детермінант цього психологічного явища набуває особливої наукової й практичної актуальності.

У зарубіжній психологічній літературі впевненість у собі досліджується як ставлення людини до свого «Я» (Е. Берн), базальна довіра (Е. Еріксон), розвиток відповідних навичок у міжособистісних стосунках (А. Лазарус, К. Рудестам), баланс збудження і гальмування (А. Сальтер), як риса характеру (Е. Фромм), вираження будь-якої відмінної від тривоги емоції (Дж. Вольпе) та ін.

У радянській психології проблема впевненості у собі досліджувалася як вольова якість (С. Л. Рубінштейн, П. А. Рудик), регулятивний процес (К. А. Абульханова-Славська). Російські вчені досліджують структуру впевненості у собі (І. В. Вайнер, В. Б. Висоцький, О. В. Головіна, В. Г. Ромек), вияви впевненості як регулятивного процесу (В. І. Моросанова), як фактору особистісного самовизначення (Н. Ю. Будіч).

У вітчизняній психології досліджується виховання впевненості у собі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (М. Є. Мішечкіна), доведено вплив впевненості на розвиток креативності особистості (О. С. Шило) та зв'язок із загальною самоефективністю юнацтва (В. В. Лук'яненко).

У підлітковому віці виявлено взаємозв'язок цього психологічного явища з якістю життя (А. О. Папура), самоцінністю підлітків (Л. Є. Просандеєва), вираженням конструктивних стратегій самоствердження (Н. Є. Харламенкова).

Спеціальних досліджень, які б вивчали особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітковому віці не виявлено, тоді як їх знання сприятиме пошуку ефективних шляхів активізації цього феномену.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до плану наукових досліджень кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, затверджена Вченою радою університету (протокол № 7 від 23.02.2012 р.) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук АПН України (протокол № 6 від 19.06.2012 р.).

Об'єкт дослідження: впевненість у собі як особистісне утворення.

Предмет дослідження: особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особистісні детермінанти, вікові та гендерні особливості розвитку впевненості у собі в учнів підліткового віку; визначити умови і засоби актуалізації особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в цей віковий період; розробити психологічні рекомендації для цілеспрямованого формування в підлітків впевненості у собі.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що в підлітковому віці впевненість у собі розвинена недостатньо і зумовлюється такими особистісними детермінантами як мотивація досягнень, автономність, рефлексивність та копінг-стратегія, активізація яких засобами активного соціально-психологічного навчання сприятиме підвищенню впевненості у собі в учнів підліткового віку.

Для досягнення поставленої мети та згідно з висунутою гіпотезою нами визначено наступні **завдання** дисертаційного дослідження:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до вивчення впевненості у собі учнів в підлітковому віці, розробити структурно-динамічну модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків.
2. Виявити психологічні особливості розвитку впевненості у собі в підлітків.
3. Емпірично дослідити особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі та визначити систему критеріїв і показників їх діагностування в підлітків.
4. Визначити умови та засоби активізації особистісних детермінант розвитку впевненості у собі учнів в підлітковому віці; обґрунтувати, розробити та апробувати психокорекційну систему засобів підвищення впевненості у собі у підлітків; запропонувати практичні рекомендації для психологів, вчителів, учнів загальноосвітньої школи.

Методологічною і теоретичною основою дослідження виступають: наукові положення психології про закономірності процесу розвитку особистості (І. Д. Бех, Л. І. Божович, І. С. Булах, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, Д. О. Леонт'єв, П. В. Лушин, А. Маслоу, С. Д. Максименко, В. М. Мясіщев, А. О. Реан, Х. Ремшмідт, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко); науково-теоретичні підходи до вивчення впевненості у собі особистості

(І. В. Вайнер, В. Б. Висоцький, Дж. Вольпе, О. В. Головіна, В. Г. Ромек); особливостей розвитку мотивації досягнень, самоствердження підлітків (І. В. Дубровіна, М. Й. Боришевський, І. М. Бушай, В. М. Поліщук, Д. І. Фельдштейн); їх автономності (О. Є. Дергачова, Г. С. Пригін, В. А. Чернобровкіна, М. В. Яцюк); рефлексії (Н. І. Гуткіна, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, О. З. Зак, Т. В. Комар, К. Роджерс); копінг-стратегії (Т. А. Колосова, Т. Л. Крюкова, Н. А. Сирота, В. М. Чернобровкін); саморозуміння, аутосимпатії, спонтанності (Б. Г. Ананьев, Н. О. Єрмакова, Н. Ф. Каліна, А. Маслоу, Я. Морено, С. О. Ставицька, В. В. Столін), положення про можливість змін окремих властивостей особистості за стислий проміжок часу засобами активного соціально-психологічного навчання (І. Вачков, Ю. Ємельянов, В. Захаров, С. Макшанов, Г. Марасанов, Л. Петровська, С. Петрушин, К. Рудестам, К. Фопель, Т. С. Яценко та інші).

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, класифікація, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних з проблеми; *емпіричні:* анкетування, спостереження, бесіди, тестування, констатувальний та формувальний експеримент; *методи математичної статистики:* кореляційний аналіз за критерієм Спірмена, порівняльний аналіз – за t-критерієм Стьюдента.

На різних етапах дослідження було використано наступні *психодіагностичні методики:* для дослідження рівнів вияву структурних компонентів впевненості у собі в підлітків: стандартизовані опитувальники Е. А. Кирєєвої, Т. Д. Дубовицької «Вивчення особливостей самоствердження в підлітковому віці», А. Маслоу «Самоактуалізація особистості» в адаптації Н. Ф. Каліної (шкали «Аутосимпатія», «Саморозуміння», «Спонтанність»), «Тест впевненості у собі» В. Г. Ромека; для дослідження особистісних детермінант: А. О. Реана «Мотивація успіху та уникнення невдач», О. Є. Дергачової «Опитувальник каузальних орієнтацій», А. Маслоу «Самоактуалізація особистості» в адаптації Н. Ф. Каліної (шкала «Автономність»), А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності», «Опитувальник саморефлексії тілесного потенціалу» Г. В. Ложкіна, А. Ю. Рождественського, методика «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях» Н. С. Ендлера, Д. А. Паркера в адаптації Т. Л. Крюкової, Е. Хайма «Копінг-механізми» в адаптації Н. Є. Водоп'янової, «Біографічний опитувальник» Ботшера, Ягера, Лішера в адаптації В. О. Чікера, авторський опитувальник «Незакінчені речення» (розроблений нами для вивчення психологічних особливостей рефлексивності підлітків).

Експериментальна база дослідження: загальноосвітня школа №16 м. Біла Церква Київської області (81 респондент), загальноосвітня школа №5 м. Біла Церква Київської області (97 респондентів), загальноосвітня школа №2 м. Узин Білоцерківського району Київської області (68 респондентів). Загальна кількість досліджуваних – 246 учнів, у тому числі учнів 8 класів – 125 осіб, учнів 9 класів – 121 особа.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* були вивчені вікові особливості розвитку в підлітків впевненості у собі як стійкого позитивного ставлення до власних можливостей; визначені критерії (самоствердження, саморозуміння, аутосимпатія, спонтанність) і показники (адекватність, конструктивність самоствердження; самоприйняття, переживання симпатії до себе; самоусвідомлення, самопізнання; саморозкриття, автентичність, самостійність), рівні (високий, середній, низький), особистісні детермінанти (мотивація досягнень, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія) розвитку впевненості у собі в підлітковому віці; розроблено структурно-динамічну модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків; теоретично обґрунтована та експериментально апробована психокорекційна система роботи з підвищення розвитку впевненості у собі в учнів підліткового віку;
- *розширено, уточнено та доповнено* вивчення наступних особистісних утворень: мотивації досягнень, автономності, рефлексивності, копінг-стратегії, самоствердження, саморозуміння, аутосимпатії, спонтанності, які розглядаються, перш за все, у контексті вивчення впевненості у собі як психологічної якості особистості;
- *набуло подальшого розвитку* вивчення феномену впевненості у собі та виявлення шляхів його розвитку з врахуванням вікових особливостей особистості.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що апробовано пакет діагностичних методик з вивчення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків, які можуть бути використані практичними психологами, дослідниками при вивченні цих феноменів у підлітковому віці. Розроблена і експериментально перевірена психокорекційна система роботи з підвищення розвитку впевненості у собі в цьому віці та практичні рекомендації з розвитку впевненості у собі стануть у нагоді практичним психологам, вчителям. Виявлені психологічні особливості розвитку впевненості у собі, комплексне дослідження особистісних детермінант вияву цього особистісного утворення у підлітків можуть бути використані викладачами психології у лекційних курсах: «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія» під час вивчення тем: «Особистість», «Психологія підліткового віку», «Психологія виховання».

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес у 8 і 9 класах приватного навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступеня – дитячий садок «Міцва - 613» (довідка № 81 від 15.12.2015 р.), Білоцерківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №20 (довідка №24 від 24.12.2015 р.), Маловільшанської загальноосвітньої школи I-III ступеня №2 (довідка №30 від 22.12.2015 р.) в Київській області, Франківського навчально-виховного комплексу Чорнобаївського району Черкаської області «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-II ступенів» (довідка №51 від 18.12.2015 р.), Красенівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний

заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» (довідка №47 від 15. 12. 2015 р.) Чорнобаївського району Черкаської області.

Вірогідність і надійність одержаних результатів дослідження забезпечувалися методичним обґрунтуванням теоретичних положень; використанням валідних і надійних взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дисертаційної роботи; репрезентативністю вибірки досліджуваних; якісним і кількісним аналізом отриманих результатів; застосуванням методів математичної статистики та достовірною результативністю формувального експерименту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідалися і отримали схвалення на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти», (Київ, 2012); «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства», (Київ, 2014); «Научният потенциал на света», (Софія, 2015); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Перший крок у науку» (Луганськ, 2012); «Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку» (Дніпропетровськ, 2015); на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова (2012 – 2016рр.) та засіданнях кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П. Драгоманова (2012 – 2016рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації, результати експериментального дослідження, висновки висвітлені у 10 одноосібних публікаціях автора, з яких чотири – у вітчизняних фахових виданнях, одна – у зарубіжному фаховому періодичному виданні, п'ять – матеріали наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (252), з яких 6 іноземною мовою, додатків (53 сторінки). Основний зміст дисертації викладений на 166 сторінках, містить 11 таблиць, 4 рисунка на 8 сторінках. Повний обсяг роботи – 242 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дисертаційного дослідження; названо методи та експериментальну базу дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи; наведено дані про апробацію та впровадження одержаних результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні аспекти вивчення впевненості у собі особистості»* – визначається сутність поняття впевненість у собі, аналізуються наукові концепції та підходи до вивчення цієї проблеми у зарубіжній, радянській та вітчизняній психології;

розкриваються психологічні особливості розвитку в підлітковому віці та особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків.

Психічне явище впевненості у собі цікавило дослідників з кінця ХІХ століття. Вивченням цього особистісного утворення в цілому або певних його елементів займалися науковці психоаналітичного (А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, К. Хорні), біхевіористичного (А. Сальтер, Дж. Вольпе, А. Лазарус), соціально-когнітивного (А. Бандура), гуманістичного (А. Маслоу, К. Роджерс) та позитивного (М. Селігман) напрямків психології.

У радянській психології впевненість у собі вивчалася в руслі єдності свідомості та діяльності (С. Л. Рубінштейн, П. А. Рудик, К. А. Абульханова-Славська). Представники російської психології досліджують структуру впевненості у собі (І. В. Вайнер, В. Б. Висоцький, В. Є. Головіна, В. Г. Ромек), роль впевненості як регулятивного процесу (В. І. Моросанова), як фактор особистісного самовизначення (Н. Ю. Будіч) і вирішення сенсорних завдань (І. Г. Скотнікова). У вітчизняній психології досліджується виховання впевненості у собі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (М. Є. Мішечкіна), як вплив рівня впевненості на вияв креативності (О. С. Шило), впевненість як детермінанта діяльності (І. В. Толкунова) та самоефективності в юнацькому віці (В. В. Лук'яненко), як форма розвитку самоцінності особистості в процесі соціалізації підлітків (Л. Є. Просандеева).

Ми приєднуємось до поглядів В. Г. Ромека та інших вчених, які розглядають впевненість у собі як багатокomпонентне психічне явище, в якому головним є суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій та виділяють у ньому наступні структурні компоненти і їх критерії: когнітивний (самоефективність), емоційний (сміливість у соціальних контактах) та поведінковий (ініціативність). Зазначається, що впевненість у собі тісно пов'язана з такими особистісними характеристиками: самоствердження (Дж. Вольпе, Н. Є. Харламенкова), мотивація досягнення (А. Бандура, І. В. Вайнер), аутоcимпатія (І. Д. Бех, Г. М. Прихожан), автономність (Г. С. Пригін, М. В. Яцюк), саморозуміння (Л. І. Божович, В. Г. Ромек), рефлексивність (Т. В. Комар, Г. М. Свіденська), спонтанність (А. Маслоу, А. Сальтер), копінг-стратегія (Д. Бокум, Р. Лазарус, Г. Крайг).

Враховуючи психологічні особливості досліджуваного віку, зокрема суттєві якісні зміни в мотиваційній сфері підлітка, нами доповнено структуру впевненості у собі мотиваційним компонентом.

На основі аналізу наукової літератури (В. А. Ананьєв, А. Бандура, І. С. Булах, Дж. Вольпе, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Т. М. Зелінська, А. В. Карпов, Т. В. Комар, Р. Лазарус, А. Маслоу, А. М. Прихожан, К. Роджерс, В. Г. Ромек, Д. І. Фельдштейн, Н. Є. Харламенкова) в якості критеріїв кожного з компонентів впевненості у собі підлітків визначено: самоствердження (мотиваційний компонент), аутоcимпатія (емоційний), саморозуміння (когнітивний), спонтанність (поведінковий).

Ядром впевненості у собі є когнітивна складова – усвідомлення людиною своїх можливостей як достатніх для досягнення значущих цілей, задоволення важливих потреб.

Теоретично визначено, що сенситивність підліткового віку до розвитку впевненості у собі детермінована наступними його особливостями: загострення потреби у самоствердженні, розвиток мотивації досягнення, поглиблення особистісної рефлексії, реалістичне ставлення до себе, автономність, самостійність в оцінці себе, розвиток здатності адекватно реагувати на нові обставини, конструктивно долати життєві труднощі (Л. І. Божович, І. С. Булах, І. В. Вайнер Л. С. Виготський, Н. І. Гуткіна, Т. В. Комар, І. С. Кон, Т. Л. Крюкова, О. Д. Леонт'єв, Ф. Перлз, Г. С. Пригін, А. М. Прихожан, А. О. Реан, М. В. Савчин, Д. І. Фельдштейн), які дозволяють зробити припущення про особистісні детермінанти впевненості у собі у підлітковому віці: мотиваційній складовій відповідає мотивація досягнення, емоційній – автономність, когнітивній – рефлексивність, а поведінковій – копінг-стратегія.

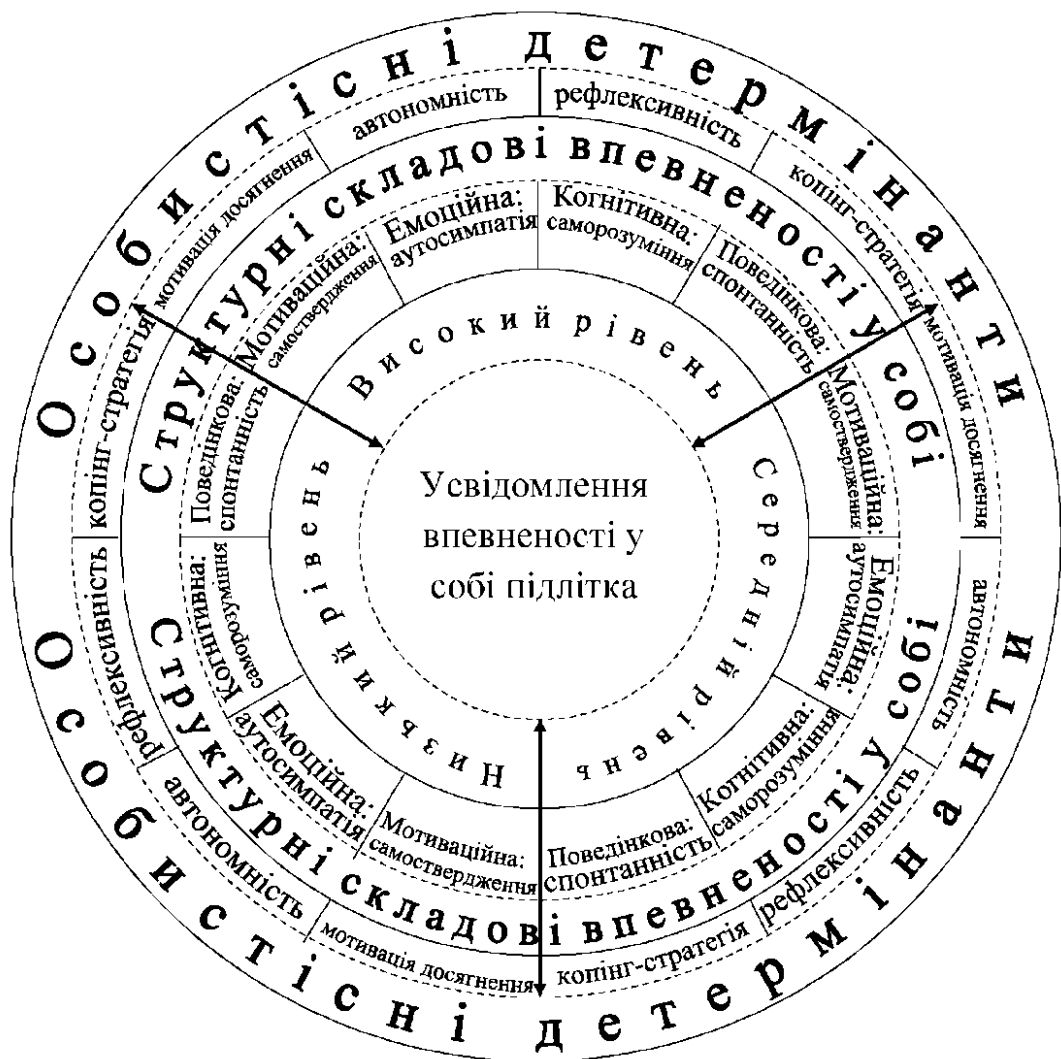

Рис.1.1. Структурно-динамічна модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі підлітків

Визначені теоретичні положення дозволили розробити структурно-динамічну модель особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків, яку в подальшому було експериментально підтверджено (рис. 1.1).

У другому розділі – «Експериментальне дослідження особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в учнів підліткового віку» –

обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження, представлено психологічні особливості вияву структурних компонентів цього психічного утворення в підлітків, показано зв'язок впевненості у собі з особистісними виявами досліджуваних, подано характеристику критеріїв й показників, а також рівнів вияву впевненості у собі та її особистісних детермінант в підлітковому віці.

На першому етапі констатувального експерименту досліджувалися рівні розвитку структурних компонентів впевненості у собі. Оптимальним є конструктивний (високий) рівень розвитку компонентів впевненості у собі, напівконструктивний (середній) рівень притаманний підліткам з суперечливими виявами досліджуваних явищ, неконструктивний (низький) – свідчить про недостатній розвиток певного компонента впевненості у собі.

Критерієм **мотиваційного компоненту** впевненості у собі є самоствердження, яке розкривається в учнів підліткового віку на трьох рівнях: високий (переважає конструктивне самоствердження, виражене прагнення до самовизначення, самореалізації), середній (властиве напівконструктивне самоствердження), низький (переважає деструктивне самоствердження, що характеризується неадекватною самооцінкою, конфліктністю).

Емоційний компонент досліджуваного психічного утворення розкривається як аутосимпатія, що виявляється в підлітків на трьох рівнях: високому (переживання симпатії до власної особистості, прийняття власних переваг і недоліків), середньому (почуття симпатії одночасно співіснує з антипатією, відкидаються негативні сторони власного «Я»), низькому (при одночасному співіснуванні почуттів симпатії та антипатії, переважає останнє, не приймаються не тільки особисті недоліки, а й переваги).

Критерієм **когнітивного компоненту** впевненості у собі є саморозуміння, що виявляється в підлітків на високому (самоусвідомлення, безперервний процес пізнання себе), середньому (наявність суперечностей в пізнавальній сфері внутрішнього світу), і низькому рівнях (слабке самоусвідомлення, зниження інтересу до себе).

Поведінковий компонент впевненості у собі виявляється як спонтанність і розкривається у підлітків на високому (адекватне сприйняття ситуації та конструктивна реакція на неї), середньому (не завжди реалізовується здатність усвідомлювати свої почуття і бажання у поведінці) і низькому (скутість, нездатність до нестандартної поведінки) рівнях.

Аналіз результатів досліджень дав можливість виявити вікові особливості розвитку структурних компонентів впевненості у собі в старших підлітків, більшість з яких здатна конструктивно і напівконструктивно виявляти самоствердження, аутосимпатію, саморозуміння та спонтанність. Водночас збільшується кількість досліджуваних у 14 – 15 років з суперечливими виявами середнього напівконструктивного рівня та знижуються – високого конструктивного в процесі розвитку впевненості у собі старших підлітків. Це свідчить про кризові явища руйнування

стабільності структурних компонентів впевненості у собі в старших підлітків та прагнення до більш високого етапу її особистісного розвитку.

На другому етапі констатувального експерименту досліджувалися теоретично визначені особистісні детермінанти та їх зв'язок зі структурними компонентами впевненості у собі.

Порівняльний аналіз особливостей розвитку особистісних детермінант впевненості у собі засвідчує, що показники високого рівня мотиваційної, емоційної та поведінкової особистісної детермінанти статистично достовірно знижуються у 14 – 15-річних підлітків. Середній рівень домінує в учнів 14 – 15 років та статистично значимо збільшується в цьому віці порівняно з 13 – 14-річними досліджуваними. Констатується позитивна тенденція до статистично достовірного зниження показників низького рівня рефлексивності (когнітивна детермінанта) у 14 – 15-річних респондентів. Водночас переважання середнього напівконструктивного та зниження високого конструктивного рівнів у підлітків 14 – 15 років свідчить про кризову ситуацію прагнення до більш високого етапу розвитку впевненості у собі старших підлітків.

Кореляційні зв'язки між кількісними показниками основних методик особистісних детермінант та відповідних їм критеріїв впевненості у собі представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості рівнів розвитку впевненості у собі та їх зв'язки з особистісними детермінантами

Сфери особистості	Компоненти впевненості у собі	Рівні	Загальна вибірка (13–15pp.)		Детермінанти	Рівні	Загальна вибірка (13–15pp.)		r_s
			Абс.	%			Абс	%	
Мотиваційна	Самоствердження	Високий	48	19,51	Мотивація досягнення	Високий	51	20,73	0,914**
		Середній	111	45,12		Середній	106	43,09	0,720*
		Низький	87	35,37		Низький	89	36,18	0,925**
Емоційна	Аутосимпатія	Високий	47	19,11	Автономність	Високий	43	17,48	0,895**
		Середній	114	46,34		Середній	118	47,97	0,878**
		Низький	85	34,55		Низький	85	34,55	0,928**
Когнітивна	Саморозуміння	Високий	76	30,89	Рефлексивність	Високий	60	24,39	0,545*
		Середній	117	47,56		Середній	147	59,76	0,687*
		Низький	53	21,55		Низький	39	15,85	0,851**
Поведінкова	Сплотаність	Високий	47	19,11	Копінг-стратегія	Високий	46	18,70	0,990**
		Середній	115	46,74		Середній	114	46,34	0,993**
		Низький	84	34,15		Низький	86	34,96	0,993**

Умовні позначення:

1)* $p \leq 0,05$; 2)** $p \leq 0,01$.

Як свідчать дані таблиці 1, найбільш значущі кореляційні зв'язки виявлено щодо мотивації досягнення (на високому рівні $r_s=0,914$ при $p \leq 0,01$; на середньому $r_s=0,720$ при $p \leq 0,05$; на низькому $r_s=0,925$ при $p \leq 0,01$), автономності (на високому рівні $r_s=0,895$; на середньому $r_s=0,878$; на низькому $r_s=0,928$ при $p \leq 0,01$) та копінг-стратегії (на високому рівні $r_s=0,990$; на середньому та низькому рівнях $r_s=0,993$ при $p \leq 0,01$). Позитивні кореляційні зв'язки виявлено щодо рефлексивності (на високому рівні $0,545$; на середньому $0,687$ при $p \leq 0,05$; на низькому $0,851$, при $p \leq 0,01$).

У загальній вибірці домінують показники середнього рівня компонентів впевненості у собі та їх детермінант в усіх сферах особистості. Друге місце займає високий рівень в когнітивній сфері та низький – в мотиваційній, емоційній та поведінкових сферах. В цілому можна говорити про переважання середнього та низького рівнів впевненості у собі в учнів старшого підліткового віку над оптимальним високим.

Отже, встановлені кореляційні зв'язки дають нам можливість підтвердити наше припущення й стверджувати, що особистісними детермінантами розвитку впевненості у собі в підлітків є мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія.

Відповідно ми можемо уточнити визначення впевненості у собі в підлітковому віці: *це позитивне ставлення до власних можливостей, що виявляється в самоствердженні, аутосимпатії, саморозумінні, спонтанності та де термінується розвитком таких особистісних утворень як мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія.*

Аналіз **гендерних відмінностей** за рівнями розвитку структурних компонентів та особистісних детермінант впевненості у собі в підлітковому віці статистично достовірної різниці між кількісними показниками дівчат і хлопців не виявив. Проте у всіх структурних компонентах на високому рівні у 13 – 14-річних дівчат дещо вищі кількісні показники, а на середньому рівні – нижчі, ніж у хлопців цього ж віку. Констатується також в обох вибірках (13 – 14 років і 14 – 15 років) переважання у дівчат кількісних показників на високому рівні мотивації досягнень та рефлексивності. У хлопців 13 – 14 і 14 – 15 років дещо вищі кількісні показники на високому рівні автономності.

Узагальнення отриманих результатів *на третьому етапі* констатувального експерименту дозволило визначити такі критерії та показники діагностування особистісних детермінант впевненості у собі: мотивація досягнення (мотив досягнення успіху і мотив уникнення невдач); автономність (переживання джерела незалежності: в собі чи інших); рефлексивність (спрямованість: інтрапсихічна, інтерпсихічна; часовий вимір: ретроспективний, актуальний, перспективний); копінг-стратегія (адекватність: конструктивність, напівконструктивність, деструктивність).

На основі вказаних критеріїв та їх якісних показників нами були виявлені три рівні особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітковому віці: високий, середній та низький. Характеристика вказаних рівнів наведена в таблиці 2.

Характеристика рівнів особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітковому віці

Особистісні детермінанти	Критерії та показники	Рівні особистісних детермінант		
		Високий	Середній	Низький
Мотивація досягнення	Мотив досягнення успіху, мотив уникнення невдач: домінування мотиву.	Мотив досягнення успіху переважає над мотивом уникнення невдач.	Домінування мотиву успіху зумовлене короткочасною зацікавленістю у певній діяльності, досягнення деяких конкретних цілей.	В більшості ситуацій домінує мотив уникнення невдач.
Автономність	Переживання джерела незалежності: в собі чи інших.	Переживання самостійності емоційної самооцінки і власного емоційного стану.	Переживання не завжди за власними критеріями емоційної самооцінки і власного емоційного стану.	Переживання залежності від оцінки інших емоційної самооцінки і власного емоційного стану.
Рефлексивність	Спрямованість: інтрапсихічна, інтерпсихічна; часовий вимір: ретроспективний, актуальний, перспективний.	Усвідомлення і аналіз мотивів, думок, емоцій, вчинків як своїх, так і інших людей. Розуміння себе, причин своїх вчинків у минулому, сьогоденному і планування своєї діяльності, уявлення про себе у майбутньому.	Наряду з усвідомленням і розумінням себе виявляється менша здатність до розуміння інших людей. Труднощі в аналізі подій у минулому, теперішньому або ж у прогнозуванні себе у майбутньому.	Неспроможність передбачати оцінку ставлення до власної особистості з боку інших. Несхильність аналізувати свою поведінку в минулому та теперішньому, прогнозувати майбутнє.
Копінг-стратегія	Адекватність: конструктивність, напівконструктивність, деструктивність.	Перевага конструктивного проблемно-орієнтованого копінгю.	Напівконструктивність як чергування соціального відволікання та проблемно-орієнтованого копінгів.	Деструктивність як чергування емоційно-орієнтованого та соціального відволікання копінгів.

У третьому розділі – «Психокорекційна система засобів розвитку впевненості у собі в учнів підліткового віку» – представлено теоретичні засади формуального експерименту, авторську систему психокорекції, результати її апробації, та практичні рекомендації для вчителів, практичних психологів з корекції цього психологічного явища.

Теоретичним підґрунтям психологічної корекції впевненості у собі в підлітковому віці стали положення Р. Ассаджолі, А. Маслоу, Ф. Перлза, К. Роджерса, М. Селігмана, В. Франкла про усвідомлення цього особистісного утворення і цілеспрямований вплив на його посилення за допомогою гуманістичної терапії, гештальттерапії, арт-терапії, позитивної психотерапії, психосинтезу, який дає позитивні результати за відносно короткий проміжок часу.

Отже, враховуючи вже існуючий досвід, при розробці системи психокорекційної роботи ми виходили з того, що розвиток високого конструктивного рівня впевненості у собі в учнів підліткового віку, який зумовлює їх особистісне зростання, формується шляхом послідовного впливу на взаємопов'язані з досліджуванним психічним явищем особистісні детермінанти. Це передбачає зростання мотивації досягнення, автономності, рефлексивності, конструктивної копінг-стратегії, що й спричиняє розвиток конструктивних психологічних виявів впевненості у собі в досліджуваному віці. *Мета формувального експерименту* полягала у створенні умов для розвитку впевненості у собі через цілеспрямований вплив на її особистісні детермінанти (мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегії) засобами психокорекції.

Психокорекційна програма була реалізована в жовтні 2014 – квітні 2015 рр. і включала 20 занять, які проводились один раз на тиждень впродовж 90 хвилин. Експериментальну та контрольну групи становили учні 14 – 15 років Білоцерківської спеціалізованої природничо-математичної школи I – III ступенів №16 імені М.О. Кириленка (по 30 осіб). Під час психокорекційної роботи експериментальна група була розділена на дві підгрупи (по 15 досліджуваних).

Формувальний експеримент у відповідності з визначеною нами метою реалізовувався упродовж трьох етапів. Етапи, тематика та завдання групових занять представлені у таблиці 3.

При розробці психокорекційної програми було використано наступні методи прийому і техніки: групова дискусія, проективне малювання, рольові ігри, елементи психогімнастики, когнітивного реструктурування, позитивного підкріплення, моделювання бажаної і небажаної поведінки, продовження розповіді, виконання психодіагностичних методик та їх обговорення, елементи арт-терапії та психодрами. Крім того, ми додали психотехніки невербальної взаємодії, гештальт-терапії.

Групові психокорекційні заняття склалися з трьох частин: вступна (використовувались вправи для налаштування на роботу, активізації уваги, зменшення напруги), робоча (опрацювання конкретної проблеми) та підсумкова (аналіз та узагальнення проведеної роботи).

З метою забезпечення підтримки набутих за час корекційної роботи змін в межах найближчого оточення, було проведено інформаційно-просвітницьку роботу з вчителями і батьками у формі міні-лекцій щодо психологічних особливостей підліткового віку, індивідуальних консультацій, бесід під час яких вони мали змогу проаналізувати власну поведінку у взаємодії з підлітком, дізнатись про прийоми емоційної підтримки.

Тематика групових занять формувального експерименту

Етапи	Мета	Тема
Підготовчий етап психокорекції	Ознайомити підлітків із основними принципами і прийомами проведення психокорекційної роботи; сформувати позитивне ставлення до занять; визначити сутність впевненості у собі та її роль у підлітковому віці.	<i>Заняття 1.</i> Сутність та особливості психокорекційної системи засобів з розвитку впевненості у собі в підлітків. <i>Заняття 2.</i> Сутність та структура впевненості у собі.
Основний етап психокорекції	Актуалізувати розвиток в підлітків мотив досягнення, усвідомлення ними власних можливостей, життєвих цілей.	<i>Заняття 3 – 6.</i> Як досягти успіху.
	Сприяти розвитку автономності, самостійності емоційної самооцінки і власного емоційного стану, переживання незалежності від оцінки інших.	<i>Заняття 7 – 10.</i> Мої почуття.
	Посилення рефлексивності через розвиток розуміння себе, своїх вчинків в минулому, сьогоденному, вміння планувати, уявляти себе у майбутньому, здатності передбачати оцінне ставлення до власної особистості з боку інших.	<i>Заняття 11 – 14.</i> Я+ інші.
	Сприяти розвитку проблемно-орієнтованого копіngu як конструктивного подолання життєвих труднощів	<i>Заняття 15 – 18.</i> Долаємо труднощі.
Заклучний етап психокорекції	Узагальнити отриманий досвід досліджуваними у процесі психокорекційної роботи; проаналізувати динаміку посилення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі у ході формувального експерименту.	<i>Заняття 19 – 20.</i> Моя впевненість у собі.

Для виявлення кількісних та якісних змін було проведено контрольний експеримент. Аналіз отриманих даних свідчить про позитивну динаміку виявів особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в експериментальній групі після проведення психокорекційної роботи. Зокрема, кількісні показники високого рівня *мотивації досягнення* статистично достовірно збільшились ($t=3,81$; $p\leq 0,01$), дещо зменшились кількісні показники середнього (на 6,67%) і значно – низького рівнів ($t=2,25$; $p\leq 0,05$). Констатується достовірне зростання високого рівня *автономності* та зниження середнього рівня (відповідно $t=3,40$ ($p\leq 0,01$); $t=2,24$ ($p\leq 0,05$)). На високому рівні *рефлексивності* кількісні показники достовірно збільшились ($t=3,15$; $p\leq 0,05$) та значно знизилась на середньому та низькому рівнях (відповідно $t=2,24$; $p\leq 0,05$ і $t=2,70$; $p\leq 0,05$). Зростання високого рівня *копінг-стратегії* ($t=3,81$; $p\leq 0,01$) та зниження низького ($t=2,771$; $p\leq 0,01$) її рівнів є статистично достовірним.

Вивчення динаміки розвитку структурних компонентів впевненості у собі в експериментальній групі вказує на достовірні позитивні зміни у

кожному з них. Порівняльний аналіз компонентів впевненості у собі в цій групі до та після проведення формувального експерименту представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз розвитку компонентів впевненості у собі в експериментальній групі до та після проведення формувального експерименту

N=30

Компоненти впевненості у собі	Рівні	До ФЕ		Після ФЕ		t
		абс.	%	абс.	%	
Мотиваційний (Самоствердження)	Високий	7	23,33	17	56,67	2,82*
	Середній	11	36,67	5	16,67	2,3*
	Низький	12	40,00	8	26,66	—
Емоційний (Аутосимпатія)	Високий	10	33,33	17	56,67	2,56*
	Середній	9	30,00	6	20,00	—
	Низький	11	36,67	7	23,33	—
Когнітивний (Саморозуміння)	Високий	11	36,67	19	63,33	3,08*
	Середній	12	40,00	6	20,00	2,24*
	Низький	7	23,33	5	16,66	—
Поведінковий (Спонтанність)	Високий	7	23,33	15	50,00	2,89*
	Середній	11	36,67	8	26,67	—
	Низький	12	40,00	7	23,33	—

Умовне позначення:

* $p \leq 0,05$.

Одержані результати дозволяють зробити висновок, що після застосування психокорекційної системи роботи напівконструктивний і неконструктивний рівні розвитку впевненості у собі суттєво знижуються і статистично значущо зростає конструктивний рівень та підвищується мотивація досягнень, автономність, рефлексивність, конструктивна копінг-стратегія. Таким чином, результати проведеного теоретичного і експериментального дослідження підтвердили висунуту гіпотезу і дозволили зробити загальні висновки та намітити перспективи подальшої розробки проблеми.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлені теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в школярів підліткового віку: розкрито сутність впевненості у собі, її психологічні особливості в структурних компонентах, критерії діагностування, рівні розвитку, виявлено особистісні детермінанти (мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія), обґрунтовано та

апробовано систему шляхів та засобів психологічного впливу на зниження напівконструктивного і неконструктивного (середнього та низького) рівнів та підсилення конструктивного (високого) рівня розвитку впевненості у собі в підлітків.

1. У сучасних умовах розвитку України важливим завданням є розвиток впевненості у собі у підростаючого покоління, що сприятиме особистісному розвитку молоді та суспільному прогресу. Одним із напрямків розв'язання цієї проблеми є дослідження особистісних детермінант розвитку впевненості у собі. Сензитивним для розвитку цього психологічного утворення є підлітковий вік як період, що вимагає пошуку шляхів самоздійснення, самореалізації, усвідомлення власних мотивів і потреб, прийняття всіх сторін своєї особистості, здатності адекватно реагувати на нові.

Впевненість у собі ми розглядаємо як стійке позитивне ставлення до власних можливостей, що в підлітків виявляється у самоствердженні, аутосимпатії, саморозумінні і спонтанності. Розвиток даного психологічного утворення в досліджуваному віці відбувається під впливом особистісних детермінант: мотивації досягнення, автономності, рефлексивності, копінг-стратегії, які формують конструктивний, напівконструктивний чи неконструктивний рівень впевненості у собі.

2. Структура впевненості у собі, яка зумовлена психологічними особливостями підліткового віку, включає мотиваційний, емоційний, когнітивний, поведінковий компоненти. Критеріями вияву мотиваційного компоненту є самоствердження, емоційного – аутосимпатія, когнітивного – саморозуміння, поведінкового – спонтанність. Показниками діагностування досліджуваного явища у мотиваційній сфері є адекватність, конструктивність самоствердження; у емоційній – самоприйняття, переживання симпатії до себе; у когнітивній – самоусвідомлення, самопізнання; у поведінковій – саморозкриття, автентичність, самостійність. Впевненість у собі в підлітковому віці виявляється на трьох рівнях: високому (конструктивність у розвитку всіх компонентів), середньому (властиві суперечності у мотиваційній, емоційній, когнітивній, поведінковій сферах), низькому (неконструктивність).

Виявлено вікові особливості розвитку структурних компонентів впевненості у собі в старших підлітків, більшість з яких здатна конструктивно і напівконструктивно реалізовувати самоствердження, аутосимпатію, саморозуміння і спонтанність. Водночас збільшується кількість 14 – 15-річних досліджуваних з суперечливими виявами середнього напівконструктивного рівня та знижується – високого конструктивного в процесі розвитку впевненості у собі в старших підлітків.

3. Психологічні особливості впевненості у собі в підлітковому віці пов'язані з віковими виявами структурних компонентів та її особистісними детермінантами: мотивація досягнення (мотив досягнення успіху, мотив уникнення невдач: домінування мотиву), автономність (переживання джерела незалежності: в собі чи інших), рефлексивність (спрямованість: інтрапсихічна, інтерпсихічна; часовий вимір: ретроспективний, актуальний, перспективний), копінг-стратегія (адекватність: конструктивність, напівконструктивність, деструктивність).

Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітковому віці виявляються на трьох рівнях: високому, середньому, низькому. *Високий* рівень є конструктивним і характеризується позитивними виявами в: мотивації досягнення (переважання мотиву досягнення успіху); автономності (переживання джерела незалежності в собі, самостійність емоційної самооцінки і власного емоційного стану); рефлексивності (гармонійний розвиток інтрапсихічної та інтерпсихічної рефлексії, розуміння себе, причин своїх вчинків у минулому, сьогоденному і планування своєї діяльності, уявлення про себе у майбутньому); копінг-стратегії (перевага конструктивного проблемно-орієнтованого копінгу). Напівконструктивному *середньому* рівню притаманні суперечності в: мотивації досягнення (домінування одного з мотивів виявляється в залежності від ситуації); автономності (переживання не завжди за власними критеріями емоційної самооцінки і власного емоційного стану); рефлексивності (поряд з усвідомленням і розумінням себе виявляється менша здатність до розуміння інших людей, виникають труднощі в аналізі подій у минулому, теперішньому або ж у прогнозуванні себе у майбутньому); копінг-стратегії (чергування соціального відволікання та проблемно-орієнтованого копінгу). *Низькому* рівню властиві неконструктивні вияви в особистісних детермінантах.

Особливості особистісних детермінант розвитку впевненості у собі пов'язані з віком підростаючої особистості. Зміни вияву цього психічного утворення від 13–14 років до 14–15 років мають тенденцію до збільшення середнього рівня в усіх чотирьох компонентах впевненості у собі, зменшення високого рівня у мотиваційній, емоційній, поведінковій сферах та підвищення низького рівня в когнітивній сфері. Напівконструктивний середній рівень домінує над конструктивним високим рівнем особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітків. Відсутність значущої позитивної динаміки показників вияву конструктивних рівнів особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в досліджуваних цього віку, що інтегрується в усвідомлену мотивацію, когніцію, переживання та поведінку, свідчить про необхідність психокорекційної роботи з підлітками.

Аналіз гендерних відмінностей не виявив значущої різниці у виявах структурних компонентів впевненості у собі та її особистісних детермінант у хлопців та дівчат підліткового віку.

4. Ефективним шляхом оптимізації впевненості у собі в підлітковому віці є створення умов через цілеспрямований вплив на її особистісні детермінанти засобами психокорекції. Система роботи з психологічної корекції впевненості у собі базується на активізації мотивації досягнення, автономності, рефлексивності, конструктивної копінг-стратегії. Позитивні зміни у рівнях вияву показників особистісних детермінант впевненості у собі характеризуються збільшенням кількості підлітків з конструктивними виявами в мотиваційній, емоційній, когнітивній, поведінковій сферах.

В рекомендаціях підкреслюється, що вчителям, практичним психологам необхідно вдосконалювати свої знання про психологічні особливості підліткового віку, розвиток їх впевненості у собі, створювати умови формування конструктивних форм самоствердження, аутосимпатії, саморозуміння,

спонтанності при організації навчальних занять під час засвоєння окремих тем. Практичним психологам доцільно проводити регулярні заняття з метою посилення особистісних детермінант розвитку впевненості у собі як важливих особистісних утворень підліткового віку, що сприяє кращому подоланню вікової кризи та веде до особистісного зростання підлітків.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи її вивчення пов'язані з концептуальним аналізом впевненості у собі у життєзначущих сферах; встановленням взаємозв'язку з особливостями виховного впливу батьків, вихователів, вчителів; створенням психодіагностичних методик дослідження даного особистісного утворення, що й буде предметом нашого подальшого наукового пошуку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ПРЕДСТАВЛЕНО В НАСТУПНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Вітчизняні фахові видання:

1. Хомчук О. П. Сутність впевненості у собі та її особистісні детермінанти в підлітковому віці / О.П. Хомчук // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огнієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип.22. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – С. 624 – 641.
2. Хомчук О. П. Самоствердження як мотиваційна складова впевненості у собі в підлітковому віці / О.П. Хомчук: Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 4 до Вип. 31: тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К.: Гнозис, 2014. – С.108 – 113.
3. Хомчук О. П. Психологічні особливості рефлексії та автономії як особистісних детермінант розвитку впевненості у собі в підлітковому віці / О. П. Хомчук // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 2 до Вип. 35, Том III (15): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2015. – С.215 – 221.
4. Хомчук О. П. Теоретичне обґрунтування формульованого експерименту з розвитку впевненості у собі в підлітків / О.П. Хомчук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 13. – С. 355 – 363.

Зарубіжне фахове видання:

5. Хомчук Е. П. Психологические особенности компонентов уверенности в себе в подростковом возрасте / Е.П. Хомчук // Вестник ТвГУ. Серия «Педагогика и психология» – 2015. – № 4 – С. 53–58.

Матеріали конференцій:

6. Хомчук О. П. Поняття «впевненість у собі» як дефініція психологічного дослідження / О.П. Хомчук // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної

конференції «Перший крок у науку». Т. №. – Луганськ: Глобус –Прінт, 2012. – С. 322 – 325.

7. Хомчук О. П. Підходи, теорії та концепції до вивчення проблеми впевненості у собі / О.П. Хомчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. - № 37(61). – С. 77 – 80.

8. Хомчук О. П. Психологічні особливості саморозуміння в підлітковому віці / О. П. Хомчук // Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2014. – С. 213 – 216. (Опубліковано 12 листопада 2014, 18:58 на сайті: univ.kiev.ua/ua/news/179-iv-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-sotsializatsiia-i-resotsializatsiia-osobystosti-v-umovakh-suchasnoho-suspilstva).

9. Хомчук О. П. Психологічні особливості мотивації досягнень як особистісної детермінанти впевненості у собі в підлітковому віці / О.П. Хомчук // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція, «Научният потенциал на света», – 2015. Том 3. Педагогически науки. Филологични науки. Психология и социология. Музыка и живот. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – С. 100 – 102.

10. Хомчук О. П. Сприяння використанню конструктивних копінг-стратегій підлітками з метою підвищення у них рівня розвитку впевненості у собі / О.П. Хомчук // Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (26 листопада 2015 р.), м. Дніпропетровськ, ДОШПО / Наук. ред. О.Є.Висоцька. – Дніпропетровськ: РоялПрінт, 2016. – С. 107 – 109.

АНОТАЦІЇ

Хомчук О. П. Особистісні детермінанти розвитку впевненості у собі в підлітків. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню сутності, ролі, вікових особливостей та особистісних детермінант розвитку впевненості у собі, її структури, критеріїв, показників вимірювання, визначенню умов, шляхів та засобів впливу на підвищення її інтенсивності. У роботі представлений аналіз науково-теоретичних концепцій та підходів до вивчення проблеми впевненості у собі у зарубіжній, радянській та вітчизняній психології, розкриті вікові особливості її вияву. Визначено структуру (мотиваційний, емоційний, когнітивний, поведінковий компоненти) впевненості у собі, критерії і показники її діагностування (самоствердження: адекватність, конструктивність; аутосимпатія: самоприйняття, переживання симпатії до себе; саморозуміння: самоусвідомлення, самопізнання; спонтанність: саморозкриття, автентичність, самостійність), особистісні детермінанти цього психічного утворення

(мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія), описана їх структура та рівні вияву.

Обґрунтовано, розроблено, апробовано психокорекційну програму роботи з розвитку впевненості у собі в підлітковому віці шляхом впливу як на її структурні компоненти, так і на особистісні детермінанти активними соціально-психологічними методами навчання. Доводиться ефективність включення даної програми в навчально-виховний процес як чинника особистісного зростання у підлітковому віці.

Ключові слова: впевненість у собі, особистісна детермінанта, особистість підліткового віку, самоствердження, аутосимпатія, саморозуміння, спонтанність, мотивація досягнення, автономність, рефлексивність, копінг-стратегія.

Хомчук Е. П. Личностные детерминанты развития уверенности в себе у подростков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию сути, роли, психологических особенностей, личностных детерминант уверенности в себе, ее структуры, критериев измерения, поиску путей и способов влияния на усиление интенсивности этого психологического явления в подростковом возрасте. В работе представлен анализ научно-теоретических концепций и подходов к изучению проблемы уверенности в себе в зарубежной, советской и отечественной психологии, раскрыты возрастные особенности ее проявлений. Сущность уверенности в себе понимается нами как стойкое позитивное отношение к собственным возможностям, которое проявляется в мотивационной, эмоциональной, когнитивной и поведенческой сферах личности.

Определено структуру (мотивационный, эмоциональный, когнитивный, поведенческий компоненты) уверенности в себе, критерии и показатели ее диагностирования (самоутверждение: адекватность, конструктивность; аутосимпатия: самопринятие, переживание симпатии к себе; самопонимание: самосознание, самопознание; спонтанность: самораскрытие, аутентичность, самостоятельность), личностные детерминанты (мотивация достижения, автономность, рефлексивность, копинг-стратегия), описана их структура и уровни проявления.

В работе представлены результаты экспериментального исследования психологических особенностей становления структурных компонентов уверенности в себе у подростков. Выявлено, что большинство подростков способны конструктивно и полуконструктивно осуществлять самоутверждение, аутосимпатию, самопонимание и спонтанность. Одновременно увеличивается количество исследуемых 14 – 15-летнего возраста с противоречивыми проявлениями среднего полуконструктивного

уровня и снижается – высокого конструктивного в процессе развития данного психологического явления у старших подростков.

На основе полученных данных распределения уровней развития личностных детерминант уверенности в себе в этом возрасте выявлено, что высокий уровень не является определяющим. Полуконструктивный и неконструктивный уровни проявления – средний и низкий – имеют преимущество над конструктивным высоким уровнем.

Обоснована система психологической коррекционной работы по развитию уверенности в себе в подростковом возрасте путем активизации условий развития личностных детерминант и структурных компонентов исследуемого психологического образования.

Подтверждена эффективность реализованной системы психокоррекционной работы по развитию уверенности в себе у подростков, сформулированы практические рекомендации для практических психологов, педагогов.

Ключевые слова: уверенность в себе, личностная детерминанта, личность подросткового возраста, самоутверждение, аутосимпатия, самопонимание, спонтанность, мотивация достижения, автономность, рефлексивность, копинг-стратегия.

Khomchuk O. P. Personality determinants of teenagers' confidence. - Manuscript.

This is for Candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.07 - Pedagogical and Developmental Psychology. - Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2016.

This research focuses on the nature, role, age characteristics and personality determinants of self-confidence, its structure, criteria, performance measurement, definition of terms, ways and means to improve the impact of its intensity. The paper presents an analysis of scientific concepts and theoretical approaches to the study of confidence in foreign, Soviet and native psychology, revealed age features home of its expression. The structure (motivational, emotional, cognitive, behavioral components) confidence, criteria and indicators of diagnosis (affirmation, adequacy, constructive, autosympatiya: self-acceptance, feelings of sympathy for own personality, self-understanding, self-awareness, self-knowledge, spontaneity, self-disclosure, authenticity, independence), personality determinants of mental formation of the motivation of achievement, autonomy, reflexivity, coping strategy) described their structure and levels of expression.

Proved developed, tested psycho corrective program for the development of teenagers' self-confidence by acting as its structural components and the active personality determinants of social and psychological methods. We have included the effectiveness of the program in the educational process of teenagers' personal growth.

Keywords: self-confidence, personal determinant, teenager, self-assertion, autosympatiya, self-understanding, spontaneity, motivation of achievement, autonomy, reflexivity, coping strategy.